

végiggondolást vagy kidolgozást nélkülözve – voltaképpen „átsejlik” Nietzsche írásaiiban, méghozzá – és ez kardinális jelentőségűnek tűnik is – a *Zarathustrában*, vagyis a filozófus zsidó-keresztény allúziók által meghatározott felépítésű, egyszersmind talán leginkább *irodalmi* munkájában. Úgy tűnik tehát, hogy az ezekben a tanulmányokban megcélzott hermeneutika mintha szükségszerűen azáltal válhatna csak „irodalomontológiává”, hogy azt, ami ebben az ontológiában *irodalmi*, teológiai mintákon (az imán mint „létmódon”, a bibliai igazság- és igazságosságkonceptiókon, az „átlényegülés” egyszerre vallási és irodalmi tapasztalatán) alapozza meg. Noha a heideggeri ontológia, a modern hermeneutika és a zsidó teológia ilyen szoros összekapcsolása nyilván nem teljesen kézenfekvő és módszertani kockázatoktól sem mentes vállalkozás, a kötetben összegyűjtött szövegértelmezések innovativitása, meggyőzőereje és számos, itt nem tárgyalt finom észrevétele éppen ezekből a kockázatokból táplálkozik. (*Anonymus*)

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN

Bevezetés az „ellisológiába”

FODOR PÉTER – L. VARGA PÉTER: AZ ELTŰNÉS KÖNYVEI. BRET EASTON ELLIS

Ritka alkalom az, amikor az irodalom- és a kultúratudományok egy-egy új kötete olyan szokatlanul nagy médiavisszhangot kelt, mint Fodor Péter és L. Varga Péter nemrégiben megjelent könyve, a Bret Easton Ellis eddigi életművét tárgyaló *Az eltűnés könyvei*. Még ha a médiaérdeklődés talán az ünnepelt („celeb”) író személyének is köszönhető, az kétségtelen, hogy a kötetnek számos olyan érdeme van, amely mellett a tudományos szövegértelmezés művelői sem mehetnek el szó nélkül, főleg, hogy a könyv elsősorban nekik szól.

Ha végigtekintjük a szerzőpáros korábbi publikációit, akkor hamar feltűnhet a közös érdeklődés Ellis szövegei iránt. Fodor Péter a 2004-ben megjelent *Az esztétikai tapasztalat medialitása* című kötetben értekezett először Ellis *Amerikai Pszichójáról*, majd az *Alföld* hasábjain a *Glamoramáról* (2006); L. Varga Péter pedig szintén az utóbbi kötetről írt részletesen *A metamorfózis retorikái* című 2009-es könyvében. Ezeket a külön-külön létrehozott műveket két közös tanulmány is követte a *Holdparkról* és a *Királyi hálószobákról* *A hermeneutika vonzásában* című kötetben (2010), illetve a *Prae* folyóiratban (2011). Ismerve ezt az előtörténetet logikus lépésnek is látszik a kétszerzős kötet megjelentetése. Egy egyedi szövegértelmezés kimunkálása azonban meglehetősen bonyolult feladat, amelynek során számos döntést kell meghozni a szempontrendszer, a módszertant és a stílust illetően, amely problémaegyüttes vélhetően többszöröződik, ha mindezt össze kell hangolni egy szerzőtárs alkotói személyiségével is. Akkor sincs ez másképp, ha a szerzőtárs ugyanahhoz a szellemi műhelyhez tartozik, mint *Az eltűnés könyvei* esetében, hiszen óhatatlanul mások azok a hangsúlyok, amelyeket az egyes művek esetében elhelyezendőnek ítélnének. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy ragyo-

gő lehetőséget ad a kísérlet arra is, hogy a szerzők egymást kiegészítve és ellenpontozva egy izgalmas kötetet tehessenek le az asztalra. A könyvet megelőző két közös tanulmány mindenesetre arra engedett következtetni, hogy a szerzők és a szövegek közötti párbeszéd nagyon is termékenynek fog bizonyulni.

Az eltűnés könyvei több alkalommal is ír az individualitást nélkülöző ellisi szereplővilágról, a karakterek egyformaságáról, az identitás válságáról és szóródásáról, a hasonmáseffektusról, vagy író és szereplőinek összemosásáról (41, 67, 77, 82, 89–90, 128, 168, 181.). Kérdésként merülhet fel emiatt akár az is, hogy vajon milyen hatással lehetett a közös erőfeszítés a szövegre, mennyiben ismerhetőek fel belőle a különböző szerzői identitások. Csak a kötet ismeretében úgy tűnik, hogy nem nagyon látszanak a „varratok” a két szölam között, azok zökkenőmentesen folynak át egymásba, egy kettős, mégis fluid szerzői identitást eredményezve. Azonban ha ismerjük a korábban, egyénileg jegyzett szövegeket is, akkor már látathatóvá válik az az intellektuális kaland, amelyet a szövegek bejártak a kötetbe kerülésükig. Kézenfekvő tehát így az *Amerikai Psychó*ról, illetve a *Glamoramáról* szóló könyvfejezet kapcsán megfigyelni a párhuzamokat, egyezéseket és a különbségeket, amelyek segítségével az mondható el, hogy a közös munka sikerrel mozdította ki és dinamizálta mindkét szerző olvasási metódusait annak érdekében, hogy kibontakozhasson egy egyedi, mindkettejükétől részben elkülönülő perspektíva.

Témája alapján *Az eltűnés könyvei* megmártózás az amerikanisztika vizeiben, így egy ponton biztosan szembe kell(ett) néznie egy alapvető kérdéssel: Magyarországon élő anglistaként, amerikanistaként, vagy akár irodalom- és médiakutatóként voltaképpen mi közünk is van ezekhez a dolgokhoz, hiszen egy elszigetelt, kis nyelv képviselőiként kevéssé tudjuk befolyásolni a külföldi irodalomkritikát. Sokak szerint azonban igenis szükség van például a magyar amerikanistákra vagy az amerikai irodalom jelenségeinek értelmezésére: a peremhelyzetben kialakuló nézőpont sokszor termékenyebb szempontokat kínál a kulturális jelenségek megértésére, mint az adott kultúrában részt vevő kutatóké. Azt hiszem, hogy ez a tanulság *Az eltűnés könyvei* esetében is levonható.

Előszőr azonban a hazai kontextusról néhány szót, amelybe a kötet érkezik. Fodor és L. Varga szövege hiánypótló funkciót is betölt a hazai kritikában, hiszen „Ellis magyar recepciója az itthon is sikeres művek ellenére meglehetősen hiányos; néhány invenciózus tanulmányt leszámítva főként kritikák találhatók róluk.” (96.) A legtöbb esetben az amerikai szerző regényeit az újrealizmus vagy a minimalizmus alakzataihoz társítva (10–11.) tárgyalják a magyar nyelvű szakirodalomban, bár *Az eltűnés könyvei* már a bevezetőben leszögezi, hogy Ellis „életműve poétikai szempontból nem tekinthető egységesnek.” (10.) Ha Ellis, vagy általában a minimalizmus kanonizáltságát vesszük szemügyre, akkor szimptomatikusnak tűnik az, hogy a legnevesebb hazai amerikai irodalomtörténetek meglehetősen szűkszavúan szólnak a jelenségről: Bollobás Enikő nagyszabású *Az amerikai irodalom története* (2005) című könyve mindössze 3 oldalt szánt a minimalizmus témájának (hasonlóan Országgh László és Virágos Zsolt 1997-es irodalomtörténetéhez), s ebben egy bekezdést Ellisnek; ezzel szemben például a multikulturalizmus és az identitáspróza képviselői 35 oldalon keresztül kapnak művészetük jelentőségéhez méltó kifej-

tést. Magyarázat lehet persze erre a mondhatni „minimalista” tárgyalására a minimalizmusnak, hogy a témáról 1994-ben született egy máig meghatározó jelentőségű monográfia Abádi Nagy Zoltán tollából (*Az amerikai minimalista próza*), illetve 2003-ban a *Helikon* folyóirat is ennek szentelte dupla számát Bocsor Péter és Medgyes Tamás szerkesztésében (*Helikon* 2003/1-2.).

Ennél is meglepőbb talán Ellis regényeinek amerikai recepciója, amelynek jelentős hányada Fodor és L. Varga olvasatában alapvetően nemzedékregényként (21, 61.), a posztmodern életérzés és a tömegkultúra szószólójaként, társadalmi-politikai kordokumentumként (60.) tekint a szövegekre, így mimetikus kód alapján létrejövő (99.), fenomenalizálható világot (39.) sejt a háttérükben. A visszatérő szereplőgárda segítségével például a szövegek valóban létrehoznak ilyen olvasáseffektust, amely annak az illúzióját sugallja, hogy létrejön egy „ellisi textuális univerzum közös, mitikus tér-idővel” (65.). *Az eltűnés könyvei* azonban jelentősen elkülönбöződik ettől a perspektívától abban a tekintetben, hogy rámutat arra, hogy „a viszonylag gyors és problémátlan befogadásmódot lehetővé tevő (mesterségesen létrehozott) ismerősség” (58.) mellett az Ellis-szövegeket legalább ilyen mértékben szervezik a fenti olvasásmódoknak ellentmondó, azokat ellehetetlenítő eljárások mind a narrációt, mind a szereplőket illetően (27, 39, 126, 161.). A szerzőpáros értelmezésében a regényeket ugyanis gyakran „széttartó, az egyes elemeket, változókat és történetshálakat folyamatosan módosító vagy felülíró diskurzusok” (66.) működtetik. Ha ez valóban így van, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy Bollobás miért tudja kevésbé megszólítani az Ellis-szövegvilágot, mint a multikulturalizmus és az identitáspróza alkotásait. Az utóbbi esetben ugyanis természetesen (ebb)en működtethető a társadalomkritikai, világszerű olvasat, még akkor is, ha az utóbbi szövegek sokszor a mágikus realizmusra, vagy a historiografikus metafikcióra jellemző eljárásokat alkalmaznak.

Fodor és L. Varga igyekezik kimozdítani Ellis életművét ebből az automatizálódni látszó amerikai recepcióból, és ennek érdekében markánsan ki is munkálja a saját perspektíváját, gondosan kijelölve azt, hogy miben szándékozik eltérni az amerikai irodalomkritikai hagyománytól. E különbség háttérében valószínűleg az eltérő kulturális, bölcséleti és irodalomelméleti hagyományok működését (is) sejt-hetjük. *Az eltűnés könyvei* rendkívül invenciózusan hasznosítja a dekonstrukció, a hermeneutika és a médiatudomány hármásával leírható komplex elméleti keretet arra, hogy színre vigye sajátos értelmezéseit. Ennek megfelelően a megközelítés-mód rendkívül fontos szerepet szán a szövegek esztétikai, poétikai és retorikai megalkotottságának, vagyis annak, ami Ellis szövegeinek talán első megközelítés-re nem is annyira magától értetődő jegye. A szerzőpáros értelmezései egyöntetűen felhívják a figyelmet „a jelentésképződés mediális aspektusainak” (9.) szerepére a vizsgált regényekben, s egyenesen azt állítják, hogy „a médiumok technikai stratégiái [...] az elbeszélhetőség kritériumai lesznek.” (18.) Egy érvényes megállapításokat megfogalmazni akaró olvasatnak tehát mindenképpen reflektálnia kell a közvetítettség és a médiumok problémájára, akár magasirodalmi, akár más kódokról legyen szó esetünkben. Ellis regényei a szerzőpáros olvasatában megidéznek bizonyos prominens irodalmi hagyományokat – példázat (31.), lélektani elbeszélés (28, 32.), fejlődésregény (32, 93, 153.), egyetemi regény (64.), az önéletrajzi és a

családrégény emlékezete (194, 197–198, 213.) –, azonban ezeket a kódrendszeret (és az ezeknek megfelelő olvasói elvárásokat) szinte minden esetben az irónia vagy a paródia móduszaiba helyezik át, vagy dekonstruálják őket (200, 213, 243.). *Az eltűnés könyvei* e műfaji kódok mellett felmutatja azt is, hogy az ellisi regényvilág milyen más irodalmi szövegekkel létesít intertextuális kapcsolatokat (például Fitzgerald, 35.; Dosztojevszkij, 99.; Dante, 103.; Hugo, 105.; Burgess, 116.; Martin Amis, 165.). A magasirodalmi utalásrendszer azonban sokszor eltörpülni látszik a regényekben szereplő populáris kultúrára, populáris műfajokra, illetve a más médiumokra való utalásokhoz képest (10, 99.). A szerzőpáros többek között abban látja Ellis szövegeinek és alakjainak sajátosságát, hogy a szereplők szövegei gyakran származnak, vagy legalábbis merítenek populáris irodalmi műfajok, műfaji filmek (krimi, film noir, thriller, pornó), reklámfilmek, videoklipek, brosúrák sablonjaiból, paneljeiből (24, 53, 107, 122–123.), amelyek szándékoltan a mesterkéltségükre, a műviségükre világítanak rá (27, 39.).

A kötet befogadása kétségtelenül kihívások elé állítja azokat az olvasókat, akik nem eléggé járatosak a fenti témakörökben, viszont ugyanezen olvasók számára a kötet egy rendkívül jó bevezetés lehet a jelenkori irodalom- és kultúraértés bizonyos eljárásaiba, ha veszik a fáradságot és szorosan végigkövetik az értelmezések gondolatmenetét. Az elmondottak alapján úgy gondolom, hogy *Az eltűnés könyvei* az általa támasztott kezdeti nehézségek ellenére is egy rendkívül fontos kötet lehet nemcsak az itthoni, hanem akár az amerikai kritikai életnek is, hiszen a tengerentúlon eddig még viszonylag kevés figyelmet fordítottak a jelentésképződésnek a szerzők által vázolt mediális összetevőire. Ezért biztatlán Fodor Pétert és L. Varga Pétert arra, hogy a kötetet angolra fordítva érdemes lenne megmérteni az amerikai porondon is, hátha az ottani közönség is felkapná rá a fejét. (*Palimpszeszt – PRAE.HU*)

SOMOGYI GYULA

Főszerkesztő és felelős kiadó: ACZÉL GÉZA

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Tipográfia: Kass János

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége. Nyomás: PIREHAB Nonprofit Kft. Nyomdaüzeme, Debrecen

Felelős vezető: Becker György vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 26/A. I. em. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900) További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 6000 Ft, félévi 3000 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az Alföld irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.

